

УДК 37.01(036)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.34>**О. М. Іонова**

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри природничо-математичних дисциплін
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Ван Юечжи

аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ВАЛЬДОРФСЬКІ ПІДХОДИ ДО МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Висвітлено основні підходи до музичної освіти молодших школярів у вальдорфській школі, а саме: цілісний підхід до особистості та всебічне врахування специфіки вікового та індивідуального розвитку дитини.

Розкрито цілісний підхід до дитини, згідно з яким психічна структура людини виявляється в єдності розумової діяльності, емоційно-почуттєвої та вольової сфер, що передбачає: підвищення ролі предметів естетичного, зокрема музичного, циклу до рівня академічної галузі; висунення перед предметом «музика» як навчальних (формування певних музичних знань, умінь і навичок школярів), так і загальноосвітніх (повноцінний інтелектуальний, емоційно-почуттєвий і вольовий розвиток дитини) цілей; міжпредметну інтеграцію та залучення музичного елемента в процес вивчення загальноосвітніх (математика, рідна мова, іноземні мови, історія тощо) дисциплін.

З'ясовано, що специфікою вальдорфської школи є чітке співвіднесення музичної освіти з віковою динамікою дитячої свідомості, що вимагає відповідного змісту освіти впродовж перших двох шкільних років (одноголосні співи, переважання пентатонічної мелодії, вільний безтактовий ритм, інструментальне музикування в настрої квінти на простих інструментах – металофон, ксилофон, дзвоники, трикутник, ліра, флейта; відсутність нотної фіксації) та його змінювання з третього року навчання (багатоголосний спів і спів канонем, перехід від пентатоніки до діатоніки, від квінти до терції, введення навчання нотній грамоті, вибір індивідуального музичного інструменту – фортепіано, гітара, баян, акордеон, скрипка, віолончель).

Визначено, що характерними особливостями вальдорфської музичної освіти є також її спрямованість на всіх дітей, а не лише на музично обдарованих, активна практична музична діяльність учнів, використання «живої» музики, ритмічне чергування слухання та виконання музики, співу та слухання музики, виконання музичних вправ у супроводі рухів (хороводи, крокування «змійкою», притопування, припліскування тощо).

Встановлено, що вальдорфська музична освіта сприяє засвоєнню дитиною музичної культури як особливої сфери, де через емоційне переживання відбувається цілісний розвиток особистості, формується її ціннісне ставлення до людей і світу, набувається досвід соціальної взаємодії та спільної діяльності.

Ключові слова: вальдорфська школа, музична освіта, молодші школярі, цілісний підхід, вікові та індивідуальні особливості.

Постановка проблеми. Реалізація Концепції «Нова українська школа» спрямована на формування у школярів ключових компетентностей для життя. Однією з визначених компетентностей є обізнаність та самовираження у сфері культури, що передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших. З огляду на це особливої актуальності набувають питання музичної освіти особистості для її культурного життя.

Потреба пошуку нових підходів до розв'язання проблеми музичної освіти школярів передбачає аналіз шляхів вирішення цієї проблеми в зарубіжній педагогіці. На особливу увагу заслуговує ана-

ліз сторічного досвіду вальдорфської школи, яку ЮНЕСКО визнало школою XXI століття, завдяки тому, що вона на практиці реалізує цілі й ідеали гуманістичної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі музичної освіти підростаючого покоління присвячена значна кількість публікацій видатних музикантів і музичних педагогів (Б. Барток, З. Кодай, Е. Віла-Лобос, І. Менухін, К. Орф, Д. Хворостовський та ін.), які наголошують на значущості музики як поведиря на шляху поточних та прийдешніх завдань людства [2].

Питання музичної освіти вальдорфських школярів у контексті загального розвитку дитини посіли чільне місце в науковій спадщині Р. Штайнера

[7–10], висвітлювалися сучасними вітчизняними й зарубіжними дослідниками вальдорфської педагогіки (В. Загвоздкін, О. Іонова, Ф. Карлгрен, Е. Краніх, А. Пінський та ін.) в таких основних аспектах: обґрунтування філософських, психолого-педагогічних засад вальдорфської школи, узагальнення змісту освіти, особливостей її засвоєння школярами, розкриття проблеми запровадження вальдорфських підходів у сучасну українську школу тощо [1–6].

Вальдорфська освітня практика свідчить про те, що поглиблена музична освіта позитивно впливає на розвиток школярів: стимулює мотивацію до навчання і навчальних досягнень, сприяє розвитку креативності, концентрації уваги і зростанню коефіцієнта інтелекту (IQ), поліпшує емоційне самовідчуття, дисциплінує дітей, підвищує рівень шкільної успішності, уможлиблює оптимізацію взаємодії особистості й соціуму [2; 3; 6].

Водночас проблема музичної освіти молодших школярів вальдорфської школи не була предметом цілеспрямованого вивчення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття вальдорфських підходів до музичної освіти молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Вальдорфська педагогіка є системою виховання й навчання, що спирається на певні антропологічні основи, тобто на розуміння людини і законів її розвитку впродовж життя. Ці основи розроблено Рудольфом Штайнером – творцем антропософії та фундатором першої вальдорфської школи (м. Штуттгарт, Німеччина, 1919 р.) [7–10].

Як невід’ємна складова частина вальдорфської освіти навчальна дисципліна «Музика» концептуально базується на низці ідей і підходів до навчання, виховання й розвитку людини, основними з яких є цілісний підхід до особистості та всебічне врахування в педагогічному процесі специфіки вікового та індивідуального розвитку дитини.

Так, згідно з *цілісним підходом до особистості* психічна структура людини виявляється в єдності та врегульованій взаємодії мислення, емоційно-почуттєвої сфери та вольової діяльності. Музика зачіпає всі сфери людського психічного життя, оскільки в ній є три галузі, які можна співвіднести з думками людини (мелодичний елемент), емоціями та почуттями (гармонія, мінорний або мажорний настрій), волею та рухом (ритм) [6, с. 390].

Три складники психіки (душі) тісно пов’язані з усією тілесною організацією людини: розумова діяльність переважно спирається на нервово-почуттєву систему, емоційно-почуттєве життя – на ритмічну систему (систему органів дихання та кровообігу), вольова активність – на систему обміну речовин та органів руху. Так, музика безпосередньо впливає на ритмічну систему людини

(музичне переживання є врівноважуванням слухового сприйняття й ритмічного процесу дихання та кровообігу). Те, що пережите в ритмічній системі, потім людина опосередковує через нерви і таким чином почуте народжується в нервово-почуттєвій системі як уявлення [9, с. 56].

Вальдорфська педагогіка виходить із того, що всі три психічні сфери (мислення, почуття, воля), спираючись на відповідні фізіологічні системи, необхідно підтримувати й розвивати з раннього дитинства, однак об’єктом пильної уваги в перші сім шкільних років має бути розвиток переважно емоційно-почуттєвої сфери, фізіологічна основа якої – ритмічна система (система органів дихання та кровообігу).

У зв’язку з цим дисципліни художньо-естетичного циклу в цілісному розвитку дитини відіграють таку саму роль, як і загальноосвітні дисципліни. Так, предмет «Музика» орієнтований на практичне засвоєння музичної культури – особливої сфери, у якій природним чином, через переживання, відбувається становлення особистості, побудова міжособистісних взаємин, формується ставлення до світу загалом.

Спектр цілей музичної освіти достатньо широкий. Так, уроки музики спрямовані на засвоєння музичних знань (знання про виразні засоби й образність музичного мовлення, фольклор, найкращі твори класичної спадщини й сучасної творчості, видатних композиторів), оволодіння вміннями й навичками самостійної творчої діяльності (хорові й сольні співи, ритмічно-пластичні та танцювальні рухи, гра на різних музичних інструментах, імпровізація, музична грамотність), уміннями слухати й діяти спільно з іншими людьми (завдяки виступам у хорі та оркестрі). Уроки музики покликані також виховувати загальну музичність (виконавська культура та культура слухання, здатність сприймати образний зміст музики та втілювати його в різні види музично-творчої діяльності) [5; 6].

Окрім навчальних цілей, пов’язаних із формуванням певних музичних знань, умінь і навичок дітей, перед музичною освітою школярів висувуються й цілі, спрямовані на повноцінний цілісний (інтелектуальний, емоційно-почуттєвий і вольовий) розвиток дитини. Так, найважливішою метою є розвиток багатой (в якісному й кількісному відношенні) культури почуттів. Музика ніби інтегрує з облагородженої, окультуреної сфери почуттів усю цілісну людську особистість. Особливо варто виділити розвиток емоційно-естетичного сприйняття дійсності, соціальних якостей дитини розуміти людей за допомогою музики.

Хоча сприйняття й переживання музики напряму не пов’язані зі змістом та діяльністю мислення, музичні заняття сприяють розумовому розвитку та є дієвим процесом пізнання світу, оскільки закономірності музики (основні зв’язки,

формальні структури, закони гармонії) можна виразити логічно, аж до математичних відношень. Музичні заняття також надають імпульс розвитку образності мислення, фантазії та пам'яті.

Очевидна роль музичних занять у вихованні волі. Музика безпосередньо пов'язана з ритмом і повторенням, а кожне свідоме повторення зміцнює волю, а з нею готовність діяти. Кожен музикант або аматор, який намагається оволодіти елементарними музичними навичками, знає, що для отримання красивого й досконалого звуку при співі або грі на інструменті необхідне повне включення вольових сил, що одразу виявляється в характері звучання й дає зворотний зв'язок. Музика – це також радість. Через радість прекрасного в дитині пробуджується прагнення перетворити некрасиве (жахливе, спотворене), наприклад, відпрацювати виконання музичної п'єси доти, поки вона не зазвучить дійсно прекрасно.

Важливим аспектом вальдорфської освіти є також тісна взаємодія різних галузей викладання, інтегрування навчальних предметів, особливо на початковому етапі навчання. Так, у розвиток мовлення, навчання письма, читання, лічби залучаються естетично-практичні заняття, зокрема музикою (співі, гра на музичних інструментах тощо).

Загалом власне «музичне» виходить далеко за межі предмета «Музика». Так, у вивченні дробів (математика) музично-ритмічні закономірності допомагають краще засвоїти цю тему. Вивчення історичних епох підкріплюється музичними переживаннями тих часів. Чільне місце музика та співі посідають у вивченні іноземних мов (вивчаються дві іноземні мови з першого класу), що створює відповідну навчальну атмосферу, завдяки якій дитина миттєво запалюється від одного музичного звучання культури іншої країни. Унаслідок цього діти легше та краще сприймають і засвоюють іноземну мову, її звуки, ритм, інтонації, наголоси тощо. Вивчення акустики (перший розділ фізики) базується на багатому досвіді, який учні набули під час гри на різних музичних інструментах. Від художнього сприймання музики поступово переходять до фізичного трактування акустики, тобто «музика народжує акустику».

Характерним для вальдорфської школи є *чітке співвіднесення педагогічного процесу з особливостями вікового та індивідуального розвитку дитини*, що знаходить адекватне відображення в навчальних програмах. Так, у період від сьомого до дев'ятого року життя (перший – другий класи) душевні сили дитини (мислення, почуття, воля) ще утворюють єдність і тісно пов'язані одна з одною. Спорідненою душевній конфігурації дитини цього віку є музична виразність форми так званого квінтового ладу. У межах «квінтового настрою» мелодія, гармонія й ритм перепліта-

ються один з одним. Елементів гармонійного звучання багатьох звуків (акордів) ще немає, як і немає основного тону, а також пов'язаного з тактом ритму. Мелодія вільно звучить навколо «центрального тону» (ля). Перевага надається пента-тонічній мелодії: завдяки відсутності ввідного тону вона не пов'язана з основним тоном, а ритм, що вільно звучить, має орієнтуватися на якість вдиху та видиху. Отже, у перші два шкільних роки уроки музики у вальдорфській школі знаходяться під знаком одноголосного співу, інструментального музикування в настрої квінти, вільного безтактового ритму, обходячись без гармонії та нотної фіксації.

Специфікою учнів молодшого шкільного віку є також образність мислення та потреба дітей у власній діяльності, що передбачає художньо-образну подачу навчального матеріалу й активне залучення дитини у процес навчання. У зв'язку з цим дітей підводять до начал музики через власну практичну роботу: вчать слухати, розрізняти, вибудовувати звуки, імпровізувати на простих інструментах і пристроях (металофон, ксилофон, дзвоники, трикутник, ліра, флейта тощо). Завдяки емоційному переживанню дійсності в дітях намагаються пробудити музичне почуття, тобто бажання перетворювати емоції на музичні звуки.

Школярі мають справу лише з «живою» музикою (прослуховування записів розпочинається тільки з 7-го класу), обов'язковим є відвідування концертів й організація різноманітних виступів у школі.

З огляду на ефективність впливу музичної освіти на розвиток почуттів і волі багато уваги приділяється ритмічному чергуванню слухання й виконання музики, а також співу та слуханню музики, взаємодія яких гармонізує душевний стан дитини.

Багато уваги у вальдорфській школі приділяється ритмічним вправам, пісні співаються з «руховим супроводом»: використовуються рухи з шумовими та ударними інструментами, діти набувають найпростіших хороводних навичок (побудова кола, крокування «змійкою», притопування, припліскування). Через такі вправи в хоро- вому співі дитина отримує сильні імпульси естетичного переживання прекрасного.

У вальдорфській школі чітко враховується вікова динаміка дитячої свідомості. Якщо в перші два роки навчання в дитині зберігається сильно виражена схильність до наслідування та прагнення до повної ідентифікації себе з оточенням, то у віці 9 років відбувається перехід до сприйняття себе як єдиного цілого з оточенням до усвідомлення й переживання свого відокремлення від навколишнього світу. Цей перехід Р. Штайнер назвав «Рубіконом» у житті дитини (як Цезар

перейшов Рубікон і зробив відступ неможливим, так і діти в цьому віці безповоротно уходять із дитинства) [8, с. 82]. Такі зміни, посилюючи самосвідомість дитини, почуття власної індивідуальності, сприяють зростанню пізнавальних можливостей дітей, даючи їм змогу спостерігати й аналізувати світ ззовні.

Перелам у віці 9 років утворює своєрідний перехід до наступного якісного ступеня музичної освіти, пов'язаного, зокрема з терцією. У цей час важливими є такі аспекти: перший досвід у багатоголосному співі та співі каноні, початок навчання нотної грамоти та перехід від пентатоніки до діатоніки.

На заняттях музики починають використовувати інші музичні інструменти (фортепіано, гітара, баян, акордеон, скрипка, віолончель), кожному школяреві підбирають музичний інструмент для індивідуальних занять (засвоєння обраного інструменту здійснюється в системі додаткової освіти у другій половині дня).

Усі діти у вальдорфській школі грають, принаймні, на одному з музичних інструментів. За Р. Штайнером, музичне виховання потрібно не лише музично одарованим дітям: музичні здібності є в кожній дитині, але в деяких вони знаходяться надзвичайно глибоко, однак їх можна «втягнути на поверхню», якщо підійти до цього з любов'ю й терпінням [8, с. 41].

Спільна й індивідуальна гра на музичних інструментах виховує в дітей здібності слухання й розуміння музики. Сольні навички в кінцевому результаті вливаються у спільну справу всієї школи: музичне оформлення свят упродовж року, шкільні концерти, музичний театр тощо. Починаючи з 3–4 року навчання кожен клас має невеличкий оркестр (учні старших класів грають у шкільному оркестрі). Через участь у класному оркестрі школярі отримують цінний досвід соціальної взаємодії та спільної роботи в колективі, що зміцнює їхні внутрішні сили, створює можливість для внутрішнього розвитку.

Висновки і пропозиції. Висвітлено основні підходи до музичної освіти молодших школярів у вальдорфській школі, а саме: цілісний підхід до особистості та всебічне врахування специфіки вікового та індивідуального розвитку дитини.

Розкрито цілі предмета «Музика»: навчальні, що орієнтовані на формування певних знань, умінь і навичок дітей, та загальноосвітні, які пов'язані з повноцінним інтелектуальним, емоційним і вольовим розвитком дитини.

Характерними особливостями музичної освіти молодших школярів у вальдорфській школі є: інтегрування предмета «Музика» з іншими навчальними дисциплінами (математика, рідна мова, іноземні мови, історія тощо); активна практична музична діяльність учнів; використання

«живої» музики; ритмічне чергування слухання та виконання музики, співу та слухання музики; виконання музичних вправ у супроводі рухів (хороводи, крокування «змією», притопування, припліскування тощо).

Специфікою вальдорфської музичної освіти є також її спрямованість на всіх дітей, а не лише на музично обдарованих («Кожна дитина – музикант»).

Отже, вальдорфська школа є одним з яскравих прикладів реалізації педагогічно доцільної музичної освіти особистості. Завдяки цьому кожен учень засвоює музичну культуру як особливу сферу, в якій природним чином, через переживання, відбувається становлення та цілісний розвиток особистості, формується ціннісне ставлення до людей і світу, набувається досвід соціальної взаємодії та спільної діяльності.

З огляду на це теоретичні положення, досвід вальдорфської школи в організації музичної освіти мають бути творчо осмислені та використані у вітчизняній школі для вирішення завдань гуманізації освіти.

Список використаної літератури:

1. Вальдорфская педагогика: Антология / сост. А.А. Пинский и др. Москва : Просвещение, 2003. 494 с.
2. Вюнш В. Формирование человека посредством музыки / пер. с нем. Н.Т. Григорьевой. Москва : Парсифаль, 1998. 160 с.
3. Ионова Е.Н. Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты : монография. Харьков : Бизнес-Информ, 1997. 300 с.
4. Ионова О.М. Научно-педагогические основы навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями вальдорфської педагогіки : автореф. дис. ... д-ра педагог. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2000. 35 с.
5. Образовательные программы российских вальдорфских школ. Москва : Народное образование, 2009. 640 с.
6. Учебные программы вальдорфских школ / под ред. В.К. Загвоздкина. Москва : Народное образование, 2005. 528 с.
7. Штайнер Р. Общее учение о человеке как основа педагогики / пер. с нем. Москва : Парсифаль, 1996. 176 с.
8. Штайнер Р. Искусство воспитания. Методика и дидактика / пер. с нем. Москва : Парсифаль, 1996. 176 с.
9. Штайнер Р. Духовно-душевные основы педагогики / пер. с нем. Москва : Парсифаль, 1997. 144 с.
10. Штайнер Р. Познание человека и учебный процесс / пер. с нем. Москва : Парсифаль, 1998. 128 с.

Ionova O., Van Yuechzhy. Waldorf approaches to music education of primary schoolchildren

The main approaches to primary schoolchildren's music education at Waldorf school have been revealed in the article. They are holistic approach to personality and comprehensive accounting of the specifics of child's age and individual development.

The holistic approach to child has been described in the article. According to it, human psychic structure is in the unity of mental activity, emotionally-sensual and volitional spheres. It means enhancing the role of aesthetic subjects and Music, in particular, to academic level; setting Music training goal (formation of schoolchildren's certain knowledge, skills and abilities) and general education goal (schoolchildren's full intellectual, emotional-sensual and volitional development); interdisciplinary integration and involvement of musical element in the process of learning general educational disciplines (mathematics, native language, foreign languages, history etc.).

It has been found that a clear correlation of music education with the age dynamics of children's consciousness is the specifics of Waldorf school. It requires appropriate education content during the first two school years (monophonic singing, predominance of pentatonic melody, free tactless rhythm, instrumental music playing the simple instrument – metallophone, xylophone, bells, triangle, lire, flute – in the mood for a fifth, absence of music fixation) and the change of it from the third school year (polyphonic singing and canon singing, transition from pentatonic to diatonic, from fifth to third, introduction of music notation, selection of individual musical instrument – piano, guitar, accordion, violin, cello).

It has been determined that the characteristic features of Waldorf music education are: its focus on all children (not only musically gifted children), schoolchildren's active practical music activity, use of "live" music, rhythmic alternation of listening and playing music, singing and listening to music, performance of musical exercises accompanied by movements (round dances, "snake" walking, stomping, clapping etc.).

It has been determined that Waldorf music education promotes child's acquisition of musical culture as a specific sphere, where due to emotional experience the holistic development of personality can be provided, child's value attitude to people and the world can be formed and the experience in social interaction and joint activities can be gained.

Key words: *Waldorf school, music education, primary schoolchildren, holistic approach, age and individual peculiarities.*